

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU
FAKULTET ZA ODGOJNE I OBRAZOVNE ZNANOSTI

DUNJA BLAŽEVIĆ

**PRILAGODBA RAZREDNE NASTAVE LIKOVNE KULTURE
SLIJEPIM UČENICIMA**

DIPLOMSKI RAD

Osijek, 2018.

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU
FAKULTET ZA ODGOJNE I OBRAZOVNE ZNANOSTI
Integrirani preddiplomski i diplomski sveučilišni učiteljski studij

**PRILAGODBA RAZREDNE NASTAVE LIKOVNE KULTURE
SLIJEPIM UČENICIMA**

DIPLOMSKI RAD

Predmet: Metodika Likovne kulture 2

Mentor: Jelena Kovačević, mr. art., docentica

Student: Dunja Blažević

Matični broj: 2669

Modul: B modul

Osijek
srpanj, 2018.

Zahvaljujem mentorici doc. art. mr. Jeleni Kovačević na strpljenju i brojnim savjetima pri izradi ovog diplomskog rada.

Zahvaljujem djelatnicima i korisnicima Centra za odgoj i obrazovanje „Vinko Bek“, posebice Tanji i Dorianu.

Diplomski rad posvećujem svojim roditeljima koji su mi uvijek velika podrška i puni razumijevanja.

SAŽETAK

Sve je veći broj slijepe djece koja su uključena u redovne osnovne škole. Nastavni predmet Likovna kultura provodi se u svim razredima osnovne škole. Tijekom razredne nastave učenici likovnim izražavanjem usvajaju vizualno-likovni jezik. Kada se odnosi na slijepe učenike, nastava likovne kulture ima zadatak odgajati i razvijati taktilnu pažnju. Sva područja nastave likovne kulture mogu se prilagoditi za rad sa slijepim učenikom. Moguće je pratiti nastavni program, ali uz puno prilagodbi i preoblikovanja sadržaja. Motiv treba biti blizak djetetu, prednost je motiv iz svakodnevnog života. Cilj ovog rada je opisati na koji način učitelji i učiteljice mogu prilagoditi svoje metode i kako provoditi razrednu nastavu likovne kulture sa slijepim učenicima. Prilagodbom rada na nastavi likovne kulture možemo potaknuti slijepog učenika na daljnji rad, veću samostalnost i želju za iskazivanjem vlastitih ideja.

Ključne riječi: likovna kultura, prilagodba, sljepoća, slijepi učenici

SUMMARY

Number of blind children enrolled in regular elementary school programmes is steadily increasing. Art as a school subject is being implemented in all grades of primary school. During the lessons, students take in visual-art language by engaging in artistic expression. When it comes to blind students, Art as a school subject has the task of raising and developing tactile attention. All fields of the Arts as a subject can be adapted to suit the blind learner. It is possible for them to follow the curriculum, but with lots of adjustments and simplifying the content. The motifs portrayed need to be familiar to the child, with motifs from everyday life being preferable. The aim of this paper is to describe how teachers can tailor their methods and how to conduct classroom teaching of visual arts with blind students. By adapting the work of teaching the Arts, blind students can be encouraged to further their work, increase their autonomy and encourage them to express their own ideas.

Key words: Arts, adaptation, blindness, blind students

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
2. NASTAVA LIKOVNE KULTURE.....	2
2.1. Etape razvoja dječjeg likovnog izraza	3
3. SLIJEPI UČENICI	5
3.1. ODGOJNO-OBRAZOVNI RAD SA SLIJEPIM UČENICIMA	5
3.1.1. Centar za odgoj i obrazovanje „Vinko Bek“	7
4. CILJ I METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA	9
5. REZULTATI I DISKUSIJA.....	11
5.1. Likovna kultura i slijepi učenici	11
5.2. Etape razvoja likovnog izraza u slijepih učenika	12
5.3. Provođenje nastavnih tema.....	12
5.3.1. Masa/volumen i prostor	13
5.3.2. Površina.....	15
5.3.3. Ploha	16
5.3.4. Boja	18
5.3.5. Točka i crta	18
5.3.6. Dizajn.....	20
5.4. Likovno - tehnička sredstva i tehnike.....	21
5.5. Motivi	24
5.6. Metode rada	26
5.7. Nastavna sredstva i pomagala.....	29
5.8. Umjetnička djela.....	30
5.9. Izborni sadržaji	30
5.9.1. Tiflološki muzej	31
5.9.2. Taktilna galerija	31

5.9.3. DiTACTA	31
5.10. Analiza i postignuća rada	33
6. INSPIRACIJA I POTICAJ ZA LIKOVNO STVARALAŠTVO.....	35
6.1. Poznati slijepi slikari	35
6.1.1. Esref Armagan	35
6.1.2. Jeffrey Owe Hanson.....	36
6.1.3. John Bramblitt.....	37
6.1.4. Terry Hopwood Jackson	38
7. ZAKLJUČAK.....	40
8. LITERATURA	42
9. PRILOZI.....	44

1. UVOD

Živimo u vremenu slika. Riječi polako zastarijevaju, a slike postaju naš glavni način izražavanja. Često se u društvu kaže kako slika govori tisuću riječi. Društvene mreže postale su učestali način komunikacije, a neke od njih kao sredstvo komunikacije koriste isključivo slike. Tako smo i svoje emocije počeli izražavati slikama, najviše osjećajnicima. U današnje vrijeme najviše aktiviramo osjetilo vida jer sve što nas okružuje sadrži sliku. Ostala osjetila se zanemaruju. Možemo primijetiti da je taktilnost usmjerena na jednolično dodirivanje pametnih uređaja s ekranima osjetljivim na dodir kako kod odraslih tako i kod djece.

Slijepi osobe potpuno drugačije doživljavaju svijet od osoba koje nisu slijepi. Oni svoju okolinu ne upoznaju vidom već drugim osjetila, poput dodira i sluha. Slijepi učenici manje spontano uče jer ne uče gledanjem. Mnogo je načina prilagodbe slijepim učenicima prilikom njihovog dolaska u školu. Prostor u kojem borave treba biti što jednostavniji. Trebalo bi se pobrinuti da kretanje slijepog učenika po učionici bude što slobodnije i samostalnije. Potrebno je prihvatiti učenika i njegovo oštećenje i bodriti ga za daljnje učenje i istraživanje. Jedan od predmeta koji je mnogima veliki izazov u prilagodbi slijepim učenicima je likovna kultura. Mnogi učitelji slijepih učenika pred brojnim su izazovima kako prilagoditi predmet koji se temelji na vizualnoj percepciji svijeta učenicima kojima je vizualni komunikacijski kanal sužen ili ne postoji.

Cilj ovog istraživanja je proučiti na koji je način moguće prilagoditi razrednu nastavu likovne kulture slijepim učenicima. Navedeni su neki od primjera prilagodbe nastave likovne kulture slijepim učenicima od 1. do 4. razreda osnovne škole. Prilagodbe se odnose na svako područje navedenog nastavnog predmeta, primjenu likovno-tehničkih sredstava i tehnika, odabir motiva, metoda rada, nastavnih sredstava i pomagala. Također, opisano je na koji način predočiti umjetnička djela slijepim učenicima, na koji način analizirati radove u zadnjem dijelu nastavnog sata likovne kulture i kako uspješno provoditi izborne sadržaje.

Tijekom izrade diplomskog rada sudjelovala sam na likovnim radionicama u podružnici Centra za odgoj i obrazovanje „Vinko Bek“ u Osijeku i promatrala provedbu nastave likovne kulture u četvrtom razredu koji pohađa jedan slijepi učenik i proučavala literaturu o sljepoći, slijepim učenicima i o nastavi likovne kulture. Budući da u ovom istraživanju sudjeluju djeca mlađe školske dobi, dakle maloljetnici, zatražena je dozvola roditelja/skrbnika. Roditelji su bili upoznati s ciljem i načinom istraživanja kako je navedeno u prilogu 1.

2. NASTAVA LIKOVNE KULTURE

Likovna kultura nastavni je predmet koji se temelji na usvajanju vizualno-likovnog jezika kod djece. Usvajanje vizualno-likovnog jezika odvija se likovnim izražavanjem likovno-tehničkim sredstvima i tehnikama te poticanjem kreativnih i izražajnih sposobnosti učenika. Likovno-teorijske pojmove potrebno je uvrstiti u nastavu i to učenjem kroz praktični rad. Ne treba zahtijevati da učenici uče napamet ili provjeravati usvojenost „znanja“ vizualno-likovnog jezika.

Prema Nastavnom planu i programu predviđeno je 35 sati godišnje nastave likovne kulture. Prijedlog je izvoditi nastavu u blok satu. Možemo uočiti kako je likovna kultura u osnovnoj školi svedena na pedagoški minimum. U Nastavnom planu i programu za osnovnu školu (2006) navedeno je kako se program likovne kulture u osnovnoj školi treba temeljiti na procesu istraživačkoga učenja i stvaranja. Struktura programa prati razvojne etape učenikova likovnoga izražavanja i stvaranja, a od učitelja zahtijeva kreativan i fleksibilan pristup, temeljen na poznavanju likovne problematike i likovnog i psihofizičkog razvoja djece. Neke od specifičnosti nastave likovne kulture očituju se u tome da se spoznaja u likovnoj kulturi u osnovnoj školi temelji na praktičnom rješavanju likovnog problema, razvija opće sposobnosti u likovnoj umjetnosti, stvaralačke sposobnosti, odgaja estetsku osjetljivost na primjerima umjetničkih likovnih djela i izražavanju učenika, što je mjerljivo, te svaki učenik može u potpunosti izraziti sebe, steći znanje i proširiti kompetencije vizualno-likovnog mišljenja. Ciljevi nastave likovne kulture obuhvaćaju brojne elemente, od poticanja psihomotoričkoga razvoja, preko mašte, intelektualnoga razvoja do estetičke osjetljivosti i emocija. Ukratko, nastava likovne kulture poučava samodisciplini, jača samopouzdanje, potiče sposobnost mišljenja, podučava važnosti timskoga rada i suradnje te upućuje na neposrednu vezu između učenja, radnog zadatka, fizičkog rada i najviših razina postignuća.

Nastavni predmet likovna kultura obuhvaća sljedeća područja: crtanje, slikanje, grafiku, modeliranje i građenje te dizajn, povezujući funkcionalno sadržaje svih navedenih područja. U skladu s tim područjima organizirane su obvezne i izborne nastavne teme: Točka i crta, Ploha, Boja, Površina, Masa/volumen i prostor. Teme su zajedničke za sve razrede. Takvom se podjelom određuje je li riječ o oblikovanju na plohi (crtanje, slikanje, grafika), prostornom oblikovanju (modeliranje i građenje), liniji (plošna) ili linijskome (prostorna linijski istanjena masa). Redoslijed je predložen, a ne obvezujući.

Za Likovnu kulturu kao i za ostale predmete u Nastavnom planu i programu za osnovnu školu nije navedeno kako raditi s učenicima s oštećenjem vida. Navedeni su samo prijedlozi za rad s učenicima s posebnim odgojno-obrazovnim potrebama u kojima je navedeno da obuhvaćaju na različitim razinama praktični rad u nastavi likovne kulture, što uključuje rad u timu stručnjaka učitelja likovne kulture, psihologa, likovnog terapeuta i defektologa, no ništa nije konkretizirano za pojedine skupine učenika s teškoćama.

2.1. Etape razvoja dječjeg likovnog izraza

Proučavanjem dječjeg likovnog izražavanja stručnjaci su došli do zaključka da se svako dijete može likovno izraziti i da se likovni izraz djece neprestano razvija. Likovni izraz djece razvija se u nekoliko etapa koje se nastavljaju jedna na drugu. Grgurić i Jakubin (1996) navode kako likovni izraz djeteta prolazi kroz etape koje su uvjetovane godinama starosti, mišljenjem i pristupom okolini. Također, prema istima (1996) vrsta materijala ne dovodi do većih razlika u likovnom izražavanju. „Svejedno je da li je dijete upotrebljava olovku, boju ili glinu, uvijek nastaje ista osnovna forma unutar pojedine faze likovnog razvitka.“ (Grgurić, Jakubin 1996: 29). Djeca cijelog svijeta prolaze slične etape u svom razvoju. Slijed etapa unaprijed je određen, ali vremenski intervali nisu što znači da sva djeca ne dolaze u iste etape istodobno.

Etapa izražavanja primarnim simbolima traje prve tri godine života i tada se djeca likovno izražavaju kroz igru. Likovni izraz čine crte koje nastaju jednostavnim pokretima te se u ovoj etapi započinje razvijati grafomotorika djeteta. Prema Grgurić i Jakubin (1996) dijete u etapi izražavanja primarnim simbolima olovku grčevito drži među prstima, čvrsto stisnutu na papir, a zglobovi se ne miče već pokrete čini iz ramena. Javlja se prvi prikaz čovjeka.

U etapi izražavanja složenim simbolima likovna aktivnost pokreće misao te su misaone operacije posljedica praktičnog rada. Likovnu aktivnost pokrenut će misao koja vodi do novih spoznaja. Likovnim izražavanjem u etapi složenih simbola dijete počinje komunicirati s okolinom i samim sobom kroz likovni rad. Najveća promjena primjećuje se u prikazu ljudskog lika, pojavljuje se tijelo, ruke izlaze iz njega, a ne iz glave, a završava prstima.

Etapa intelektualnog realizma predstavlja višu etapu likovnog razvoja djeteta. U našem odgojno-obrazovnom sustavu ta faza najčešće obuhvaća razdoblje razredne nastave (Grgurić i Jakubin, 1996). Likovno izražavanje postaje bogatije detaljima, javlja se apstraktno mišljenje, ali u likovnom izrazu još uvijek je prisutna mašta. Dijete na spontan način usvaja likovne i

kompozicijske elemente. Dolazi i do šablonskog načina likovnog izražavanja koji ima negativan utjecaj na dječju likovnost. Grgurić i Jakubin (1996) navode načine likovnog izražavanja u etapi intelektualnog realizma kao što su transparentnost prikaza, prikaz akcije u fazama kretanja, emocijska proporcija, rasklapanje oblika, prevaljivanje oblika, vertikalna i obrnuta perspektiva i poliperspektiva.

U etapi vizualnog realizma javlja se perspektiva, proporcija i mjera te se dolazi do realističnijeg likovnog izražavanja. „Samo razdoblje bogatije je detaljima, proporcije su skladnije, napose kod figura, a isto je i s prostornim odnosima.“ (Grgurić, Jakubin 1996: 73) Postupno se gubi plošni izraz, a zamjenjuje ga istraživanje svjetla i sjene.

3. SLIJEPI UČENICI

Prema Pravilniku o osnovnoškolskom i srednjoškolskom odgoju i obrazovanju učenika s teškoćama u razvoju (2015) slijepi učenici pripadaju u skupinu učenika s teškoćama u razvoju. Navodi se u spomenutom Pravilniku (2015) kako su učenici s teškoćama učenici čije sposobnosti u međudjelovanju s čimbenicima iz okoline ograničavaju njegovo puno, učinkovito i ravnopravno sudjelovanje u odgojno-obrazovnom procesu s ostalim učenicima te proizlaze iz tjelesnih, mentalnih, intelektualnih, osjetilnih oštećenja i poremećaja funkcija ili kombinacije više vrsta navedenih oštećenja i poremećaja. Priložena je Orijentacijska lista vrsta teškoća gdje su navedene i objašnjene skupine vrsta teškoća. Prema spomenutoj listi, oštećenja vida su sljepoća i slabovidnost. Smatra se da je sljepoća kada na boljem oku, uz najbolju moguću korekciju, u osobe oština vida 0,05 i manje ili ostatak centralnog vida na boljem oku uz najbolju moguću korekciju 0,25 uz suženje vidnog polja na 20 stupnjeva ili manje.

Prema Orijentacijskoj listi vrste teškoća sljepoća ovisno o oštećenju može biti:

- potpuni gubitak osjeta svjetla (amauroza) ili osjet svjetla bez projekcije svjetla ili s projekcijom svjetla,
- ostatak vida na boljem oku uz najbolju moguću korekciju do 0,02 ili manje,
- ostatak oštine vida na boljem oku uz najbolju moguću korekciju od 0,02 do 0,05 ili ostatak centralnog vida na boljem oku uz najbolju moguću korekciju do 0,25 uz suženje vidnog polja na 20 stupnjeva ili ispod 20 stupnjeva,
- koncentrično suženje vidnog polja oba oka s vidnim poljem širine 5 do 10 stupnjeva oko centralne fiksacijske točke.

3.1. ODGOJNO-OBRAZOVNI RAD SA SLIJEPIM UČENICIMA

Danas, slijepa djeca bez dodatnih oštećenja mogu pohađati redovnu osnovnu školu i to najčešće redoviti program uz individualizirane postupke. U radu s takvom djecom potrebno je imati na umu da je njihov vizualni komunikacijski kanal vrlo sužen ili potpuno isključen. Međutim, njihova ostala osjetila su razvijena i potrebno ih je u redovnoj nastavi što više aktivirati, ponajprije sluh i opip. Ono što ih okružuje za njih postaje stvarnost tek kada se nekim

drugim osjetilom susretnu s time. Sekulić-Majurec (1998) navodi kako slijepi učenik može sve naučiti ako mu se omogući neposredan dodir s time i ako mu se sve pojave na odgovarajući način objasne i povežu s prijašnjim iskustvom. Slijepi učenici manje spontano uče jer ne uče gledanjem. Iako mu nedostaje vizualni kontakt s nekim predmetom ili pojavom, slijepo dijete na aktivnost mogu pokrenuti iskustva koja stječe sluhom, njuhom, dodirom. Da bi učitelj potaknuo slijepog učenika na aktivnost i učenje, potrebno se pobrinuti da su prostor i postupci prilagođeni učeniku (Sekulić-Majurec, 1988). Prostorija u kojoj boravi neka bude uvijek jednako organizirana i bez natrpavanja predmeta u njoj jer će se time otkloniti njegov strah od kretanja i znatiželjnog otkrivanja svijeta oko sebe. Vrata trebaju biti ili širom otvorena ili potpuno zatvorena. Sve promjene u prostoru, rasporedu predmeta, a tako i događaje u razredu i na hodniku potrebno je najaviti i upoznati ga s tim. Diranjem i manipulacijom predmeta slijepi učenik upoznaje okolinu te ga ne treba grditi ukoliko nešto slomi ili prevrne jer time može nastati strah od daljnjeg istraživanja. Također, za uspješniji i lakši rad sa slijepim učenicima potrebno je koristiti specifična sredstva i pomagala kao što su zvučne knjige, Brailleov pisaći stroj, folija za pozitivno crtanje.

Prvenstveno učitelji moraju biti svjesni kako je rad slijepog učenika rezultat posve različitog doživljaja okoline i načina učenja. Slijepo dijete učitelji i nastavnici više ili manje svjesno sažalijevaju te ga žele osloboditi većeg napora oslobađajući ih dijela gradiva ili primjenjuju različite kriterije u ocjenjivanju. No time mu nesvjesno nanose štetu. Takvo se ponašanje može negativno odraziti i na emocionalni i socijalni razvoj. Nužno je savladati osjećaj sažaljenja prema slijepom djetetu i uočiti da primjenom odgovarajućih sredstava, metoda, postupaka, uvjeta rada slijepi učenik, učitelj i ostatak razreda mogu savladati sve teškoće.

U razgovoru s edukacijskim rehabilitatorima iz Centra za odgoj i obrazovanje „Vinko Bek“ i roditeljima čija su djeca slijepa i polaze redovnu osnovnu školu pokazalo se da učenici u nižim razredima dobro prihvaćaju slijepe učenike. No prije uvođenja u grupu djece potrebno je ostalu djecu pripremiti za prihvrat takvog djeteta. Najaviti učenika, opisati teškoću i specifičnosti, uživiti ih u specifičnosti kroz različite radionice. Da bi odgojno-obrazovni rad bio što uspješniji, potrebno se savjetovati sa edukacijskim rehabilitatorom i tiflopedagogom.

3.1.1. Centar za odgoj i obrazovanje „Vinko Bek“¹

Centar za odgoj i obrazovanje „Vinko Bek“ ustanova je socijalne skrbi u kojoj se osobe oštećena vida rehabilitiraju prema specifičnim programima, a školuju se po programima Ministarstva znanosti i obrazovanja. Ujedno je i resursni centar za provedbu rehabilitacijskih programa za osobe s oštećenjem vida u cijeloj Hrvatskoj. Osnovan je 1895. na inicijativu Vinka Beka, prvog tiflopedagoga u Hrvatskoj. U ono vrijeme bila je to jedina ustanova za obrazovanje slijepih u ovom dijelu Europe.

Njihove usluge obuhvaćaju psihosocijalnu podršku, ranu intervenciju, integraciju, boravak i smještaj slijepih i slabovidnih osoba. Stručni tim koji provodi usluge i programe Centra sastavljen je od stručnjaka različitih profila kao što su edukacijski rehabilitatori, socijalni radnici, psiholozi, logopedi, medicinsko osoblje, kineziterapeuti i ostali stručnjaci prema potrebi.

Psihosocijalna podrška je socijalna usluga koja podrazumijeva psihosocijalnu rehabilitaciju koja potiče razvoj kognitivnih, funkcionalnih, komunikacijskih ili socijalnih vještina korisnika. Može se pružati individualno i u grupi. Rana intervencija je socijalna usluga koja obuhvaća stručnu, poticajnu pomoć djeci. Također, pruža i stručnu i savjetodavnu pomoć roditeljima ili udomiteljima kod nekog utvrđenog razvojnog rizika ili teškoće djeteta. Pruža se radi uključivanja djeteta u širu socijalnu mrežu, ukoliko se ista usluga ne pruža u okviru zdravstvene djelatnosti. Rana intervencija pruža se djetetu kod kojeg je u najranijoj dobi utvrđeno odstupanje u razvoju, razvojni rizik ili razvojne teškoće u pravilu do navršene 3. godine, a iznimno do 7. godine života.

Usluga integracija odnosi se na pomoć pri uključivanju u programe odgoja i redovitog obrazovanja. Integracija je socijalna usluga koja se pruža odgojiteljima, učiteljima, nastavnicima te stručnim suradnicima u predškolskim i školskim ustanovama. Na samom početku uključivanja djeteta u program u predškolskoj ili školskoj ustanovi organizira se seminar za odgajatelje, učitelje, nastavnike i stručne suradnike kako bi ih se upoznalo s problematikom djece s oštećenjem vida, njihovim funkcioniranjem i potrebnim prilagodbama. Provede se radionica simulacije slabovidnosti kako bi se sudionicima približilo djetetovo oštećenje vida i senzibiliziralo ih se i radionice učenja brajice i kretanja pomoću videćeg vodiča. Korisnici imaju pravo na uvećane udžbenike i prilagođene bilježnice s obzirom na individualne potrebe djeteta kao i na udžbenike na brajici.

Boravak je socijalna usluga koja obuhvaća cjelodnevni i poludnevni boravak.

¹ O nama. Usluge. Pribavljeno 30.6.2018. s <http://coovinkobek.hr/o-nama>

U boravku se osigurava zadovoljavanje životnih potreba korisnika pružanjem usluga prehrane, održavanja osobne higijene, brige o zdravlju, čuvanja, odgoja, njege, radnih aktivnosti, psihosocijalne rehabilitacije, organiziranja slobodnog vremena i organiziranog prijevoza, ovisno o utvrđenim potrebama i izboru korisnika. Smještaj u Centru za odgoj i obrazovanje „Vinko Bek“ je socijalna usluga koja obuhvaća uslugu stanovanja, prehrane, njege, brige o zdravlju, socijalnog rada, psihosocijalne rehabilitacije, fizikalne terapije, radne terapije, radnih aktivnosti, aktivnog provođenja vremena, odgoja i obrazovanja, ovisno o utvrđenim potrebama i izboru korisnika. Privremeni smještaj osigurava se korisniku ako se radi o provođenju kraćih rehabilitacijskih programa i može trajati najduže do godinu dana ili radi školovanja po posebnom programu izvan mjesta prebivališta, ako se školovanje ne može osigurati u mjestu prebivališta i traje dok traje potreba za redovitim školovanjem.

4. CILJ I METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Cilj istraživanja

Cilj ovog istraživanja je istražiti i navesti primjere prilagodbe nastave likovne kulture slijepim učenicima od 1. do 4. razreda osnovne škole. Iz navedenog cilja proizlaze zadaci istraživanja: proučiti literaturu o sljepoći i literaturu koja govori o integraciji slijepe djece u redovne škole, stupiti u kontakt s Centrom za odgoj i obrazovanje „Vinko Bek“, Zagreb i promatrati izvedbu likovnih aktivnosti sa slijepom djecom.

Istraživačka pitanja

Utječe li sljepoća na realiziranje razredne nastave likovne kulture?

Je li moguće prilagoditi sve nastavne teme likovne kulture slijepim učenicima?

Uzorak

Uzorak u ovom istraživanju su slijepi učenici razredne nastave na području Slavonije i Baranje. U istraživanju je promatran slijepi učenik na nastavi likovne kulture koji polazi četvrti razred redovne nastave. Također, dvije slijepe učenice i jedan slijepi učenik koji su polazili radionice podružnice Centra za odgoj i obrazovanje „Vinko Bek“ u Osijeku, a inače polaze redovnu nastavu u svojim mjestima.

Instrument i postupak istraživanja

Istraživanje je primijenjeno jer proučava problem i situaciju u stvarnosti te nam može pomoći u poboljšanju nastavnog procesa.

Postupak na kojem se temelji ovo istraživanje je sustavno promatranje, procjenjivanje i prosuđivanje, a instrument prikupljanja podataka je sudjelujuće promatranje.

Vrsta istraživanja

Istraživanje je prema trajanju transversalno jer istražuje trenutno stanje školstva. Prema mjestu provođenja istraživanje je empirijsko jer se temelji na prikupljanju i proučavanju podataka iz stvarnosti.

5. REZULTATI I DISKUSIJA

Na sljedećim stranicama rada bit će prikazano na koji način je moguće prilagoditi razrednu nastavu likovne kulture slijepim učenicima. Rezultati i diskusija provodit će se u nekoliko poglavlja. Nazivi poglavlja su: etape razvoja likovnog izraza u slijepih učenika, provođenje nastavnih tema, likovno-tehnička sredstva i tehnike, motiv, metode rada, nastavna sredstva i pomagala. Također, prikazani su radovi slijepih učenika. Uglavnom su to najuspješniji ili najzanimljiviji primjeri.

5.1. Likovna kultura i slijepi učenici

Kako je moguće ostvariti nastavu likovne kulture sa slijepim učenicima? Vjerojatno je mnogima to zagonetka ili jednostavno nespojivo. Slijepi i slabovidni učenici u ovom su predmetu dosta zakinuti jer je likovna kultura predmet u kojem polazimo od vizualne percepcije svijeta oko sebe. Slijepim učenicima onemogućena je vizualna komunikacija. No, za slijepe učenike nastava likovne kulture vrlo je bitna. Oni stječu iskustva o svijetu oko sebe dodirom, tj. „gledaju“ rukama. Za njih je likovna kultura predmet koji treba odgajati i razvijati taktilnu pažnju. Spoznavanje svijeta dodirom dovodi do sasvim različitih rezultata od spoznavanja okoline vidom pa je potrebno uvijek biti svjestan kako je rad slijepog učenika rezultat posve različitog doživljaja okoline i načina učenja. Njegova je estetika drugačija od estetike osobe koja vidi. Njihov svijet nije pun šablona i uzoraka, njihov svijet je originalan i zanimljiv.

U neposrednom radu sa slijepim učenicima bitno je pristupiti individualno i pratiti tempo usvajanja sadržaja. Neke sadržaje moguće je usvojiti na razini poznavanja i prepoznavanja, dok kod nekih sadržaja dolazi i do kreativnog izražavanja.

5.2. Etape razvoja likovnog izraza u slijepih učenika

U prethodnim poglavljima navedeno je kako sva djeca svijeta prolaze kroz jednake etape likovnog izražavanja. Prema Grgurić i Jakubin (1996) etape razvoja likovnog izraza su etapa izražavanja primarnim simbolima, etapa izražavanja složenim simbolima, etapa intelektualnog realizma, etapa vizualnog realizma.

Slijepa djeca prolaze kroz etapu izražavanja primarnim simbolima ili kako se još naziva etapa šaranja. Dobra je ideja da se slijepoj djeci za etapu izražavanja primarnim simbolima ponudi za oblikovanje na plohi sredstvo koje ostavlja trag na papiru poput krede ili pastela. Crtanje, to jest povlačenje različitih crta, na pozitivnoj foliji u dobi do 3. godine nije ostvarivo. Pribor u početku drže grčevito i imaju jednostavne pokrete. Učenici s kojima sam se susrela tijekom istraživanja za izradu diplomskog rada prošli su etapu izražavanja primarnim simbolima te su u etapi izražavanja složenim simbolima. Samo rijetki slijepi učenici se izražavaju na razini etape intelektualnog realizma. U odgojno-obrazovnom sustavu ta etapa obuhvaća razdoblje razredne nastave. Likovno izražavanje postaje bogatije detaljima, javlja se apstraktno mišljenje i dalje je prisutna mašta. Slijepi učenici isto na spontan način usvajaju likovne elemente, a nešto manje kompozicijske elemente. U pravilu, slijepi učenici ne razvijaju likovni izraz do etape vizualnog realizma jer se u toj etapi usavršava perspektiva i dolazi do smanjenja plošnog izraza u crtežima i igre svjetla i sjene.

5.3. Provođenje nastavnih tema

U Nastavnom planu i programu za osnovnu školu (2006) navedeno je kako je redoslijed nastavnih tema predložen, ali ne i obvezujući. Većina udžbenika likovne kulture prate predložen redoslijed te tako počinju točkom i crtom, što je početak crteža, ali to nije i početak spoznaje o sebi i svom odnosu na ono što nas okružuje. Prema Parlov (2015) nastavni program uglavnom se može pratiti, ali uz puno prilagodbi i pojednostavljenja sadržaja. „Ono na čemu ja inzistiram je redoslijed jer doista ne možemo slijepom djetetu ponuditi točku i crtu, a da prije toga nismo definirali prostor i oblike u prostoru.“ (Parlov, 2015:6) Svakako je bitno slijediti opća didaktička načela: od poznatog ka nepoznatom i od konkretnog prema apstraktnom.

5.3.1. Masa/volumen i prostor

Za slijepe učenike potrebno je započeti od prostora, odnosno svjesnosti sebe u odnosu na prostor. Videća osoba ulaskom u prostor vrlo brzo prikuplja sve potrebne informacije o njemu, kao što je veličina, organizacija, predmeti u njemu i slično. Slijepa osoba upoznaje prostor na potpuno drugačiji način. Stančić (1991) objašnjava kako slijepa djeca stječu percepciju i pojam prostora, također kasnije tijekom obrazovanja ona stječu i pojam geometrijskog prostora te da se taj proces vjerojatno u njih odvija polaganije. Za slijepu osobu prostor je dubok koliko su joj dugačke ruke, a predmeti u njemu postaju stvarnost tek kada se rukama susretne s njima. Poželjno je potaknuti učenika da istraživanjem i igrom dođe do spoznaje o unutarnjem i vanjskom, malom i velikom, punom i praznom prostoru. Primjer može biti smještanje djeteta u kartonsku kutiju kako bi osjetilo strane cijelim svojim tijelom, pa shvaća principe zatvorenog prostora. Parlov (2015) navodi da je to izvrstan način da dijete nauči kako funkcionira svaki zatvoreni, odnosno unutarnji prostor jer može istovremeno osjetiti „pod“ ispod sebe, „strop“ iznad, bočne „zidove“ te prednji i stražnji „zid“.

Vanjski prostor za slijepog učenika velik je pothvat. Važno ga je približiti metodom vlastita iskustva ili pomoću maketa. Potrebno je početi od manjih i poznatijih prostora, kao što je dvorište, put od škole do kuće, igralište pa sve do spoznaje o planeti Zemlji i svemiru. Na slici 1. prikazan je primjer vanjskog prostora slijepe djevojčice, 9 godina. Kako bi se upoznali s prostorom, za početak će poslužiti sastavljanje prostora od gotovih elemenata kao što su LEGO® kockice, kutije, tip-masa za modeliranje, a kasnije glina, glinamol, plastelin.

Slika 1. Vanjski prostor, plaža

Tek kada dijete postane svjesno odnosa prazno i puno, može se početi govoriti o oblicima. Treba krenuti od jednostavnog prema složenijem te od poznatog prema nepoznatom. Prvo imenovati zbijenu masu, plošnu istanjenu masu i linijski istanjenu masu. Zatim osvijestiti da svaka od tih masa može biti udubljena, ispupčena i prošupljena. Primjeri za zbijenu masu koju svaki učenik poznaje, a tako i slijep učenik, je lopta, naranča, jabuka, jaje. Plošnu masu oprimjerujemo papirom, tepihom, listom, mobitelom, bilježnicom. Olovke, prsti, noge, kosa, špaga dobri su primjeri iz svakodnevnog života za linijski istanjenu masu. Prvo je potrebno savladati osnovne mase, a zatim krenuti na građenje složenih volumena. Primjeri radova na slici 2. i 3. pokazuju kako oblikovanjem životinja slijepi učenici mogu upoznati principe građenja i različite vrste masa.

Slika 2. Rad djevojčice, 8 godina

Slika 3. Rad djevojčice, 9 godina

5.3.2. *Površina*

Površine upoznajemo već pri upoznavanju oblika. Svaki oblik ima površinu, bilo da je glatka ili hrapava, tvrda ili meka, suha ili mokra. Za početak površine se mogu upoznavati prema svakodnevnim predmetima pa je tako jabuka glatka, tvrda i mokra.

Upoznavajući površine dolazimo i do reljefa. Reljef može biti uleknuti, niski i visoki. Za uleknuti reljef najbolji je primjer ostaviti otisak dlana na glinenoj ploči ili u plastelinu. Svako dodavanje gline, glinamola ili plastelina na ravnu površinu predstavlja primjer niskog reljefa. Jednostavnije, svako ispupčenje primjer je niskog reljefa. Sve što jako strši iz podloge može se istaknuti kao visoki reljef poput grana bora na slici 4. Prema motivu lice slijepo dijete može primijeniti sve vrste reljefa. Za oblikovanje reljefa najbolje je koristiti glinu, glinamol i papirnu kašu.

Slika 4. Primjer reljefa slijepe djevojčice

5.3.3. Ploha

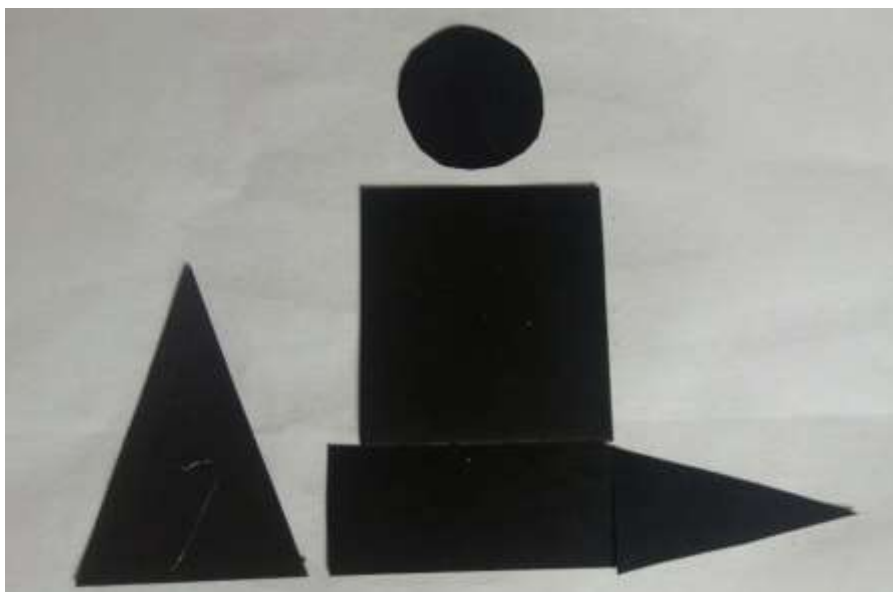
Prelazak na plošno oblikovanje mora biti postupno. Prvo je potrebno učenika upoznati s oblicima u prostoru i onda krenuti na obradu sadržaja koji je vezan za plohu. „Geometrijski su likovi dosta zastupljeni u matematici, međutim slobodne likove učenici mogu upoznati jedino u našem predmetu, stoga je to iznimno važno područje.“ (Parlov 2015:23) Tek kada učenik usvoji jednostavne i geometrijske oblike, kao što su na primjer krug, kvadrat, pravokutnik, može se krenuti dalje.

Slijepim učenicima mogu se približiti slobodni likovi tako da trodimenzionalan predmet spajaju s njegovom sjenom, to jest likom u prostoru, kao što je prikazano na slici 5.

Slika 5. Sjena slobodnih likova

Zatim se može prijeći na postavljanje u različite odnose, veliki nasuprot malih, geometrijski nasuprot slobodnih, različiti ritmovi. Potrebno je provoditi takve vježbe kako bi se slijepi učenik što lakše počeo snalaziti u dvodimenzionalnom prostoru. Na slici 6. prikazano je kako su učenici plošno prikazali gotovim oblicima položaj različitih tijela.

Slika 6. Primjer vježbe snalaženja u dvodimenzionalnom prostoru

Kod plošnog oblikovanja trebalo bi koristiti deblje papire, kartone, papirnu kašu. Za nastavne jedinice plošnog oblikovanja treba pripremiti gotove likove, nikako zahtijevati od slijepog učenika da samostalno izrezuju oblike.

5.3.4. *Boja*

Boja je likovni element koji je namijenjen videćim osobama ili osobama koje imaju ostatak vida. Poneka slijepa djeca imaju ostatak vida do 5% te mogu prepoznati svjetlo i tamu. Zapravo, ne smijemo zaboraviti kako fenomen boje ovisi o svjetlosti. Dosta slijepa djece može istražiti akromatske boje jer kod njih dolazi do velikog kontrasta. Odnosno, prepoznaju crnu i bijelu boju. Ponekad će slijepi učenik zatražiti da mu ponudite boje. Najčešće je tomu razlog što je dijete naknadno oslijepilo i sjeća se boja. Također, bitno je naglasiti da je kod slijepih osoba općenito spoznaja o bojama teoretska. Ono pamti da je nebo plavo, trava zelena i limun žute boje. Milković i Šupe (2013) ističu kako je moguće boje približiti primjenom mirisnih flomastera ili eteričnih ulja. Problem se javlja što flomasteri ne ostavljaju taktilni trag na papiru te miris nije previše precizan za orijentiranje na papiru. Količina dodavanja eteričnog ulja u vodene boje ili tempere govori o intenzitetu kojom dijete želi određenu boju. “U svakom slučaju, dodavanjem prirodnog eteričnog ulja bojama kojima odgovaraju (npr. ulje limuna žutoj boji) je jedno od dobrih rješenja prilagodbe vodenih boja slijepoj i slabovidnoj djeci, a sasvim će sigurno ovu novinu u radu povremeno vrlo rado prihvatiti i druga djeca, kojoj će novi, mirisni poticaj probuditi posve drugačiji likovni izričaj.” (Milković. Šupe 2013:64) Ovakva prilagodba pogodnija je slabovidnim učenicima. Za učenike koji su slijepi od rođenja nije važan princip boja pa im se i ne treba nametati bojenje. Ukoliko dijete traži, ponudite boje, ali nikako ne inzistirati na tome.

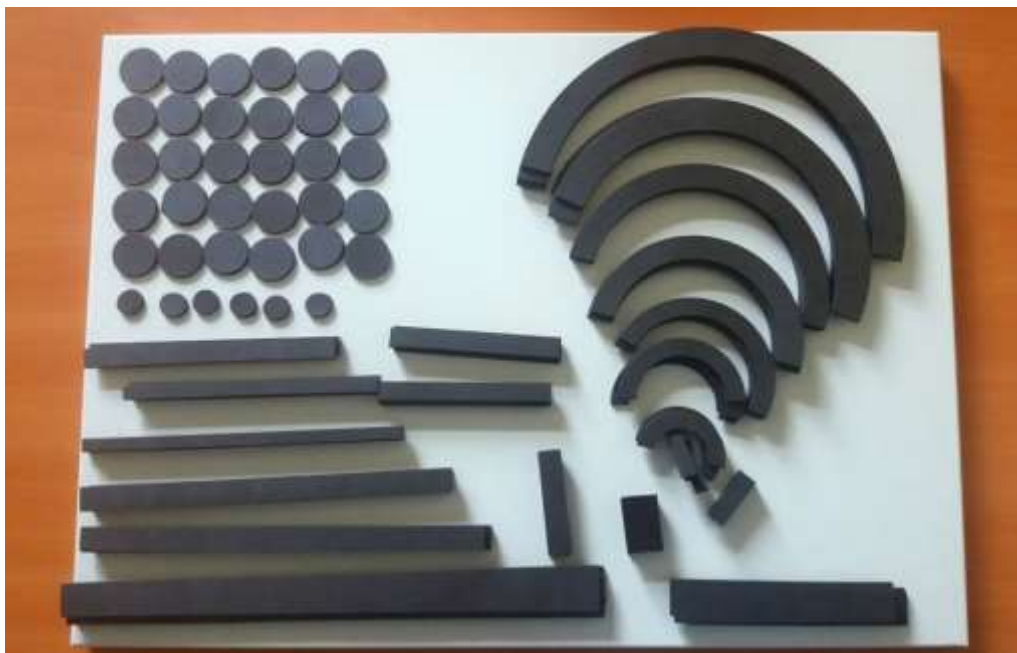
5.3.5. *Točka i crta*

Iako je za većinu učenika u razredu najjednostavnije nacrtati crtež i prepoznati točku i crtu, slijepom učeniku to je najsloženiji način izražavanja. Crtež je isključivo vezan za vizualnu percepciju. Najjednostavniji likovni element točka blizak je slijepim učenicima. Oni se rano upoznaju s točkom, najčešće već u pripremi za polazak u školu. Njihovo pismo, Brailleovo

pismo, sastavljeno je od točkica koje različitim kombinacijama daju slova. Zatim usvajaju odnose točaka, odnosno raspršene i skupljene točke. Slaganjem u jedan niz dolazimo do pojma crte. Najprije usvojiti crte po toku, kakva je to ravna pa onda zakrivljena crta, zatim prijeći na otvorene i zatvorene crte. Kada smo usvojili vrste crta, prelazimo na crtež. Crtež nastaje kao trag kretanja ruke po papiru. Za slijepe je predviđeno crtati na pozitivnoj foliji, no slijepi učenici u mlađoj školskoj dobi nemaju dovoljno razvijenu grafomotoriku niti brz, jak i precizan potez ruke. Mogu se koristiti gotove crte i točke od debljeg papira pa tako slijepi učenik postepeno gradi svoj crtež. U nastavi je to svakako poželjno jer učenik postaje više samostalan i može istraživati i druge crteže. Još jedan od primjera je upotreba papirne kaše kao na slici 7. U novije vrijeme, zahvaljujući Tanji Parlov, koriste se i magnetne točke i crte na metalnoj ploči. Što se nalazi u proizvodu Tanje Parlov pod nazivom „Točka. Crta. Crtež.“ prikazano je na slici 8. „Učimo da crtama možemo ne samo nacrtati neki oblik, već prikazati i njegovu površinu.“ (Parlov 2015:26) Njihovi crteži bit će drugačiji od crteža videćih osoba. U crtežima izostaje perspektiva.

Slika 7. Crtež slijepe djevojčice, 9 godina

Slika 8. Magnetne crte i točke na metalnoj ploči

5.3.6. Dizajn

Prema Nastavnom planu i programu za osnovnu školu dizajn upoznajemo kroz grafički dizajn i industrijski dizajn. Industrijski dizajn bliži je slijepim učenicima jer je trodimenzionalan. Prvenstveno su to uporabni predmeti kao šalica, tanjur, stolac, posuda za cvijeće i slično. Prema sposobnostima i iskustvima djeteta određujemo način na koji će izraditi određeni predmet. To može biti spajanje plošnih masa rezanih u oblik kvadrata ili pravokutnika, slaganje valjaka gline koji ćemo kasnije zagladiti i doći do jedne površine ili udubljivanjem zbijene mase. Za slijepe učenike grafički je dizajn kompleksniji od industrijskog. Ostvarujemo ga oblikovanjem jednostavnim taktilnim simbolima, kao na primjer slova brajice, slika 9.

Slika 9. Pločica Hvala

5.4. Likovno - tehnička sredstva i tehnike

Pod pojmovima likovno-tehnička sredstva i tehnike podrazumijevamo materijale kojima se oblikuje, način upotrebe i oblikovanja materijala. U tablici 1 prikazane su likovne tehnike koje se koriste u razrednoj nastavi likovne kulture.

Herzog (2016) navodi kako učitelji koji prilagođavaju nastavu likovne kulture učenicima s poteškoćama u razvoju najčešće prilagođavaju likovne tehnike. Primjer prilagodbi je ponuditi učenicima dodatni ili drugi likovni materijal, odnosno prilagoditi format za stvaralački rad.

LIKOVNE TEHNIKE			
CRTAČKE TEHNIKE	SLIKARSKE TEHNIKE	GRAFIČKE TEHNIKE	KIPARSKE TEHNIKE
• Olovka • Kreda • Ugljen • Flomaster • Tuš • Lavirani tuš	• Akvarel • Gvaš • Tempera • Pastel • Kolaž papir • Mozaik • Freska • Vitraj	Tehnike visokog tiska: • Karton tisak	• Glina • Glinamol • Plastelin • Žica • Kaširani papir • Didaktički neoblikovan materijal (kutijice, komadi ambalaže i sl.)
		Tehnike plošnog tiska: • Monotipija	

Tablica 1. Likovne tehnike

Ukoliko slijepi učenik nije siguran u svoj likovni izraz i nema velikog samopouzdanja u stvaralaštvu, možete ga potaknuti dajući mu gotove elemente kako bi se upoznao s osnovnim pojmovima likovne kulture.

Nakon upoznavanja prostora, slijepog učenika treba potaknuti da i sam gradi prostor. Za početak graditi prostor pomoću gotovih elemenata kao što su gotove kocke, najdostupnije zasigurno su LEGO® kockice i njihove inačice ili kartonske kutije, poput kutija od lijekova i manjih stvari koje se mogu pronaći u svakom kućanstvu. Zatim se prelazi na oblikovanje

pomoću gline, glinamola ili plastelina. Glina je odličan primjer za likovno izražavanje slijepih učenika. Može se koristiti za provedbu većine nastavnih tema od prostora, mase i volumena, površine pa sve do plohe. Parlov (2015) izdvaja kako je važno mijenjati materijale kojima slijepo dijete oblikuje kako bi steklo što više spoznaja i iskustva. „Glina je primarni materijal, ali dobri su i glinamol, plastelin i papirna kaša.“ (Parlov 2015:16) Papirna kaša smjesa je novinskog papira, ljepila za drvo i vode. Lako se priprema, a slijepim učenicima daje sigurnost u stvaranju i veću samostalnost. Kao i glina, papirna kaša može se primjenjivati za različite nastavne teme, pa tako pomoću papirne kaše mogu nastajati reljefi, različiti likovi, crteži. Za oblikovanje reljefa najčešće se koristi glina ili glinamol. „Jako je dobra i papirna kaša, ali i gusta boja, na primjer tempera, koja općenito može biti zanimljiv materijal za istraživanje površine.“ (Parlov, 2015:19) Slijepi učenik tako je temperom prikazao motiv mora, slika 10.

Slika 12. Slika slijepog dječaka, 10 godina

Za oblikovanje na plohi slijepim učenicima potreban je taktilni materijal. Za početak potrebno je koristiti kartone ili deblje papire, a kasnije papirnu kašu. Ako se usredotočimo na oblikovanje na plohi-crtanje, slijepim učenicima predlažu crtanje šilom po takozvanoj pozitivnoj foliji. No za građenje crteža na takvoj foliji potrebno je da slijepi učenici imaju dobro razvijenu grafomotoriku. Na slici 10 prikazan je prvi pokušaj crtanja osobe slijepog dječaka

koji ima 10 godina. Za većinu slijepih učenika u početnim razredima osnovne škole takvo je crtanje veliki pothvat jer nemaju brz, točan i jak potez ruke. Nakon nekoliko vježbi učenik stvara prepoznatljivije oblike, slika 11.

Postoje i drugi načini za oblikovanje na plohi-crtanje. Prema tablici 1. crtačke tehnike su olovka, kreda, ugljen, flomaster, tuš, lavirani tuš. No crtačke tehnike predviđene za redovnu nastavu likovne kulture nisu u potpunosti primjerene za slijepe učenike jer ne ostavljaju taktilni trag. Zato se slijepim učenicima za oblikovanje na plohi-crtanje može predložiti korištenje slikarskih tehnika poput tempere ili kiparskih tehnika kao što je papirna kaša koja im omogućuje da postupno grade crtež. Također, mogu se koristiti i gotove točke i crte izrezane iz debljeg čvrstog papira. „Zahvaljujući razvoju tehnologije, počeli smo koristiti magnetne točke i crte na metalnoj ploči, što se pokazalo izvrsnim jer ne prljamo ruke i možemo brzo izraditi i mijenjati crtež.“ (Parlov, 2015:25) Slikarska tehnika s mnogim mogućnostima korištenja u radu sa slijepim učenicima je kolaž. Ne treba se ograničiti samo na rezanje i lijepljenje ili klasični kolaž koji se dobije u sklopu likovne mape pri polasku u školu. Trganjem i gužvanjem mogu nastati zanimljivi radovi, a različitim materijalima poput kartona, tkanine, isprešanih biljaka potiče se na veću kreativnost u izražavanju.

Slika 11. Crtež osobe

Slika 12. Portret majke

5.5. Motivi

Motiv je ono što učenici prikazuju u svojim likovnim djelima. Prema Grguriću i Jakubinu (1996) prikazana je podjela motiva u tablici 2.

PODJELA MOTIVA		
IZVOR MOTIVA	KRATAK OPIS	PRIMJERI
VIZUALNI MOTIV	Može biti sve što dijete okružuje. Takvi motivi zahtijevaju prethodno analitičko promatranje i analiziranje.	Detalji narodnih nošnji, pahuljice snijega, životinje, cvijeće, klip kukuruza, školjke, kišobran, vozila, vrt, plesači, biciklisti
NEVIZUALNI MOTIV	Podrazumijeva uključivanje ostalih osjetila.	emocije (sreća, ljubav, mir, bol), osjeti (toplo, hladno, glatko, mirisno, slatko), glazba i drugi auditivni poticaji
LIKOVNO- KOMPOZICIJSKI ELEMENTI	Stvaramo problemsku situaciju likovnim scenarijem.	ples crta i točaka, ritam boja, nizovi geometrijskih i slobodnih likova

Tablica 2. Podjela motiva

Općenito, za slijepe učenike važno je da motiv bude poznat i jednostavan. Nije potrebno izbjegavati vizualne motive iako sam naziv upućuje kako nije potpuno prilagođen slijepim učenicima. Vizualni motiv zahtijeva prethodno analitičko promatranje i analiziranje, najčešće na početku sata otkrivaju se likovne i vizualne vrijednosti koje će se realizirati likovno-tehničkim sredstvima i tehnikama. Već prethodno je izdvojeno kako slijepi učenici „gledaju“ rukama, stoga motiv iz biljnog ili životinjskog svijeta, bicikl, šalica, stolac učenik poznaje i može se likovno izraziti. Također, potaknuti ih da vam ispričaju što znaju o tom predmetu, neka upoznaju principe građe predmeta i svakako neka sudjeluju u analiziranju s ostalim učenicima u razredu. U primjeru likovnih radionica u podružnici Centra „Vinko Bek“ u Osijeku, ako je učenicima bio nepoznati određeni motiv, davali su umanjene prikaze, igračke životinja i slično. Dobar primjer motiva su i oni sami. Tako za upoznavanje različitih masa dobar je primjer njihovo tijelo jer im je jako dobro poznato. Njihov lice može poslužiti kao motiv za izradu reljefa jer sadrži sva tri predložka reljefa. Imajte na umu kako je crtanje za slijepe učenike složen

proces stoga motivi neka budu jednostavni. „Za početak to mogu biti lopta, čovjek, lice, stolica... Uvijek jednostavno i na razini znaka.“ (Parlov 2015:26)

Slika 13. Motiv cvijet

Za druge dvije skupine motiva za slijepe učenike ne dolazi do veće prilagodbe nastave. Ako je ne-vizualno izvor motiva, onda se radi o slobodnom dječjem likovnom izrazu emocija, osjeta, glazbe. Učitelj može djelovati na učenikove emocije posluživši se tekstom, pričom, glazbom, pjesmom ili može pustiti da se učenici slobodno izraze ne sugerirajući likovna rješenja. Kada je odabir likovni i kompozicijski element kao motiv i poticaj, likovni proces započinje problemskom situacijom, kratkim scenarijem ili likovnom pričom u koju može biti uključena riječ, film, pokret, glazba. Problemsku situaciju treba prilagoditi tako da se slijepi učenik, ako je u pitanju film, usredotoči na filmsku glazbu, a ako je pokret izvoditi pokret s njim, to jest voditi njegove pokrete da budu kao i zadani pokret. Na kraju procesa osvještavaju se likovni problemi na gotovim radovima koji su potaknutim likovnim scenarijem. Osvještavanje likovnog jezika vrši se na kraju sata pri analizi kako se učenicima ne bi sugerirao način obavljanja zadatka. Analizu treba napraviti što detaljnije i dopustiti učeniku da opipa i druge radove.

5.6. Metode rada

Za nastavne metode može se reći kako su to zajedničke djelatnosti učitelja i učenika tijekom nastave. One služe da nastavnik omogući što uspješnije poučavanje, a učeniku uspješno učenje, to jest što uspješnije stjecanje znanja i sposobnosti. Grgurić i Jakubin (1996) metode definiraju kao sve načine uvođenja učenika u svijet likovnog stvaralaštva. Isti autori (1996) navode kako je prilikom odabira metode potrebno voditi računa o dobi djeteta zbog toga što djetetov doživljaj svijeta teži pronalasku puta do stvaralačke akcije vlastitim intenzitetom i spontanom voljom. Kako bi učenici imali mogućnost slobodnog odabira i širi izbor za likovnu aktivnost, potrebno je primjenjivati različite likovno-kreativne metode.

U motivaciji možemo primjenjivati sljedeće metode: metoda razgovora, metoda demonstracije, metoda rada s tekstom, metoda usmenoga izlaganja (pripovijedanje, opisivanje, razlaganje likovne strukture, tumačenje likovnih problema), analitičko promatranje, metoda likovnog scenarija.

Pri Hrvatskom nacionalnom obrazovnom standardu iznose se metode koje pomažu učiteljima u radu sa slijepim učenicima. Neke od navedenih metoda provode se i u motivaciji sata likovne kulture. Za metodu razgovora navodi se kako govor ima izuzetno značenje za spoznaju svijeta za učenike s oštećenjem vida. Potrebno je provjeriti stoji li iza riječi iskustvo, odnosno primjerna predodžba riječi. Ne treba izbjegavati pojmove s vizualnim konotacijama poput gledati, vidjeti, plavo, zeleno. Pri davanju uputa potrebno je da učitelj bude konkretan, precizan i kratak. Pri demonstriranju, kad god je moguće, učitelj treba koristiti stvarni predmet o kojem govori. Zbog nemogućnosti učenja oponašanjem slijepi učenici individualno uvježbavaju manipulaciju predmetima i alatima. Općenito izvođenjem različitih radnji i pokreta dijete usvaja tako što je model. Metoda ruka na ruci zahtijeva da učitelj stavi svoje ruke na njegove, vodi njegove ruke dok upoznaje predmet i uči ga rukovati njime. Na taj način slijepog učenika treba upoznati s glinom i načinom obrade kao što prikazuje slika 14. Važno je svaku radnju podijeliti na korake te svaki korak pratiti verbalno. Također je važno da redosljed koraka bude uvijek isti. Kasnije, demonstrirani predmet se daje učeniku u ruke uz dodatno govorno pojašnjenje i dovoljno vremena za percepciju ostalim osjetilima. Za rad s tekstom u Hrvatskom nacionalnom obrazovnom standardu navedeno je nekoliko uputa pod pojmovima metoda tiskanih radova. Ova se metoda rijetko koristi u nastavi likovne kulture. Može se prilagoditi slijepim učenicima koristeći materijale tiskane na brajici, ali se mogu koristiti takozvane zvučne knjige (kazete, CD-e i računala koja pretvaraju pismo u govor). Pri usmenom izražavanju učitelj

se ne može osloniti na geste i mimiku. Važno je da učitelj ima gramatički pravilan govor, miran ton, čistoću izgovora, dobru intonaciju i ritam. Također, isto to treba zahtijevati od ostalih učenika u razredu.

Slika 14. Metoda ruka na ruci

Metoda analitičkog promatranja i likovnog scenarija specifične su metode za nastavu likovne kulture. Metoda analitičkog promatranja odnosi se na uočavanje i analizu likovnog problema u stvarnosti. Neke od likovnih problema, poput tonova boja ili kontrasta, slijepi učenik ne može uočiti te ostaje na razini teorije. Navedena metoda provodi se glasnim opisivanjem viđenih elemenata. Metoda likovnog scenarija temelji se na problemskoj situaciji. Ovdje su poticaj likovni i kompozicijski elementi: učitelj sam kreira likovni scenarij u koji je uključena riječ, glazba, pokret, slika... Sliku je potrebno opisati i objasniti u cjelini, zatim i pojedine dijelove. Prije gledanja filma usmeno objasniti učeniku sadržaj koji će se prikazivati ili usmjeriti njegovu pažnju na filmsku glazbu ili priču.

Metode rada u realizaciji su građenje, kombiniranje, variranje i razlaganje. Građenje je slaganje likovnih elemenata jedan do drugoga, kombiniranje kombiniramo različite likovne elemente, variranje je mijenjanje jednog likovnog elementa na različite načine, razlaganje razlažemo gotove strukture i ponovno slaganje u nove likovne vrijednosti. Važno je napomenuti da u realizaciji prednost treba davati taktilnim materijalima neovisno o metodi.

Način rada na satu likovne kulture može biti prema promatranju, nakon promatranja, po sjećanju, po zamišljanju i izmišljanju. Ako je način rada prema promatranju, znači da učenici motiv gledaju, opisuju i prikazuju. Zadani je motiv u učionici tijekom realizacije rada. Za slijepog učenika potrebno je pripremiti određeni predmet i osigurati da mu je taj predmet u blizini, najbolje da se nalazi na njegovoj klupi kako bi ga mogao iznova taktilno upoznavati. Slično postupiti i s motivima koji se realiziraju nakon promatranja. Motiv se gleda, opisuje pa prisjeća. Za ostale načine rada nije potrebna dodatna prilagodba nastave likovne kulture. Po sjećanju motiv se ne gleda i ne opisuju u razredu. Svaki učenik samostalno se prisjeća motiva. Po zamišljanju prikazujemo ono što postoji, a po izmišljanju prikazivat ćemo ono što ne postoji. Primjer može biti izmišljeni stroj kao što prikazuje crtež devetogodišnje slijepe djevojčice na slici 15.

Slika 15. Crtež izmišljenog stroja

5.7. Nastavna sredstva i pomagala

Nastavna pomagala su oruđa za rad učitelja ili nastavnika. Neka od pomagala za izvedbu nastave pa tako i nastave likovne kulture su ploča, kreda, projektor, računalo, televizor, zvučnici. Nastavna sredstva su izvori znanja, didaktički oblikovana izvorna stvarnost. Primjeri nastavnih sredstava su reprodukcija, izravno umjetničko djelo, fotografije, priroda, predmeti, povijesno-arheološki lokaliteti.

Postoje i neka specifična sredstva i pomagala za slijepe učenike koje je poželjno koristiti u nastavi likovne kulture, a to su folija za pozitivno crtanje, prilagođeni pribor za crtanje, reljefni crteži, zvučna lopta, taktilne ilustracije i slikovnice, tiskani tekstovi na brajici, zvučne knjige. Kao što je već spomenuto, foliju za pozitivno crtanje nije primjereno upotrebljavati pri likovnom izražavanju odmah pri dolasku slijepog učenika u prvi razred osnovne škole. Učitelji većinom koriste nastavna sredstva i pomagala u redovnoj nastavi likovne kulture koja nisu primjerena za slijepe učenike jer nije osiguran neposredan dodir s tim.

Slika 16. Crtanje na pozitivnoj foliji

5.8. Umjetnička djela

Prema Nastavnom planu i programu za osnovnu školu (2006) navedeno je kako na svakom nastavnom satu treba pokazati odgovarajuću reprodukciju likovno umjetničkog djela. Ono nije u funkciji ilustracije motiva, već je konkretna ilustracija likovnog problema koji će učenici rješavati. Likovno umjetničko djelo treba sadržajem, a ne temom odgovarati likovnom području. „Umjetnička djela učenike uvode u svjetove različitih kultura i prirodnog okoliša, nadahnjuju ih i otvaraju mogućnost stvaranja osobnih svjetova tj. vlastitih stvarnosti za sebe“ (Nastavni plan i program za osnovnu školu, 2006:51) Za slijepog učenika reprodukcija djela nema pretjeranu važnost u nastavi likovne kulture zato što se umjetnička djela na satu likovne kulture prikazuju reprodukcijama na prijenosnom računalu ili pomoću prezentacija na platnu. Potrebno je putem dodira i sluha omogućiti da slijepi učenici dožive umjetnička djela. Postoji mogućnost taktilnog doživljavanja djela poput izrade 3D ispisa. Projekt Neviđena umjetnost jedan je od primjera kako se mogu slijepim osobama približiti umjetnička djela koristeći 3D ispisivanje. Također, hrvatski izum DiTACTA didaktičko je pomagalo koje se može koristiti u nastavi kako bi slijepi učenik mogao doživjeti umjetničke slike. Izum DiTACTA i sama metodologija koja omogućava doživljaj umjetničkih slika slijepim osobama detaljnije je opisano u poglavlju 3.10.1. No, u planovima i programima za likovnu kulturu postoji veliki broj djela te bi ovakav načini prilagodbe razredne nastave likovne kulture bio dug, zahtjevan i skup proces.

5.9. Izborni sadržaji

Posjeti muzejima, galerijama, raznim radionicama pripadaju izbornim sadržajima nastave likovne kulture. Za muzeje i galerije koje se posjećuju u sklopu razredne nastave potrebno je pitati vodiča, muzejskog kustosa ili likovnog pedagoga može li slijepi učenik taktilno upoznati djela koja su izložena. Za veliku većinu umjetničkih slika neće se dobiti dopuštenje, kao ni za eksponate koji su zaštićeni staklom. Školski muzej, muzej u sklopu dvorca Trakošćan primjeri su susretljivosti za slijepe učenike i njihov drugačiji doživljaj okoline. U Modernoj galeriji u Zagrebu nalazi se takozvana Taktilna galerija gdje slijepe osobe mogu dodirnuti određene skulpture. Jedini specijalizirani muzej za osobe s oštećenjem vida je Tiflološki muzej u Zagrebu. Na internetskim stranicama tog muzeja izdvaja se kako je jedan je od rijetkih

specijaliziranih muzeja u Europi koji se bavi problematikom osoba s invaliditetom, poglavito osoba oštećena vida.

5.9.1. Tiflološki muzej

Tiflološki muzej primjer je inkluzijskog muzeja u Hrvatskoj. Otvoren je 1953. godine u Zagrebu i jedan je od rijetkih specijalnih muzeja u Europi koji se bavi problematikom osoba s invaliditetom, posebno osoba oštećena vida. Ideju o stvaranju Muzeja potaknuo je učitelj i tiflopedagog Vinko Bek, veliki borac za prava slijepih osoba. Godine 1888. započeo je sa sabiranjem predmeta za svoju privatnu zbirku koju je nazivao „Hrvatskim sljepačkim muzejom“. Neki od elemenata stalne postave muzeja uključuje tamnu sobu, kompjutorsku animaciju koja pruža informacije o anatomiji i fiziologiji oka, cjelinu Začeci institucionalne brige za slijepe, cjelinu koja prati nastanak i razvoj pisma za slijepe, cjelina likovnih potencijala osoba oštećena vida. Osim podne trake i taktilne karte, legende i svi tekstovi pisani su i Brailleovim pismom.

5.9.2. Taktilna galerija

Taktilna, multisenzorna galerija sastavni je dio Moderne galerije. To je prva galerija u Republici Hrvatskoj namijenjena slijepim i slabovidnim osobama. Nastala je suradnjom Moderne galerije, Ministarstva kulture i tima Nataše Jovičić. Zamišljeno je razgledavanje dodirnom i zvukom kopija slika i skulptura pomoću pomagala DiTACTA. Audio vodiči, taktilni dijagrami te legende na Brailleovu pismu izloženi su uz originalna djela i objedinjeni u pratećim katalozima izložba. Razgledavanje jednog djela traje oko 40 minuta. Moderna galerija hrvatsku likovnu umjetnost novijega doba učinila je dostupnom svima.

5.9.3. DiTACTA

DiTacta pomagalo je koje se može koristiti u različitim muzejima, galerijama i školama. Hrvatski izum koji omogućava slijepim i slabovidnim osobama doživljaj umjetničkog djela opipom i sluhom nastao je u sklopu istraživanja i stvaranja posebne metode Nataše Jovičić.

Nataša Jovičić, povjesničarka umjetnosti i likovna kritičarka, posvetila se istraživanju tehnika prenošenja vizualnog u opipljivo i čujno. Tijekom istraživanja osmislila je vlastitu metodologiju što postaje izuzetno inovacijsko djelo, koje je nazvala Multisenzorska kolekcija za slijepe i slabovidne osobe.² Metodologija se temelji na izradi taktilnih dijagrama otisnutih u staklu, koji analiziraju i prevode sliku rastavljajući je u pet različitih slojeva. Pet taktilnih dijagrama odnosi se na kompoziciju, dubinu, svjetlost, detalje i boju koji samo zajedno pročitani donose cjelokupnu sliku. Za svaku boju dodijeljena je različita tekstura. Opipom teksture slijepa osoba može dobiti ideju o rasporedu boja. Uz taktilne dijagrame dodani su i audio zapisi koji opisuju umjetničko djelo. Audio zapis vrlo je detaljan i slijedi okvire, odnosno pravila tumačenja slike slijepim osobama s dodatnim objašnjenjem vezanim uz dijelove slike koje slijepa osoba percipira na drugačiji način. Prva slika koja je napravljena na taj način je "Autoportret sa psom" Miroslava Kraljevića³. Za izradu jedne slike na takav način potrebno je nekoliko mjeseci. Osim dugog trajanja izrade, problem je i što je prilagodba jako skupa. Autorica Jovičić izdvojila je kako je tehnologija skupa, ali skupa je jer je lijepa, a smatra da za slijepe ljude stvari moraju biti lijepe.

Slika 17. Autoportret sa psom u Taktilnoj galeriji

² Multisenzorska izložba za slijepe i slabovidne u Modernoj galeriji u Ljubljani, pribavljeno 26.6.2018. s <https://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=11686>

³ Fotografija preuzeta 4.7.2018. s <https://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=4996>

5.10. Analiza i postignuća rada

Na kraju likovnog izražavanja i stvaranja treba izložiti sve radove. Učeničke radove najčešće izlažemo na ploču ili pano pričvršćivanjem ljepljivom trakom, magnetima ili pribadačama. Moguće ih je rasporediti na podu i učenike okupiti oko njih. Ako su radovi trodimenzionalni, možemo ih poslagati na nekoliko stolova ili radove staviti na nešto povišeno kako bi bila što bolja preglednost. Otprilike zadnjih pet minuta sata s učenicima se provodi analiza i vrednovanje njihovih radova. U zadnjem dijelu sata potrebno je usmjeravati razgovor prema osvještavanju obavljenog procesa i boljem viđenju predloženog. Započinje se pitanjima ostvarenosti zadatka, ponavljanje što su danas radili i koji su likovni problem obrađivali. Zajedno s učenicima komentiramo na koji su način svi u razredu ostvarili zadani likovni zadatak. Zatim se prelazi na razgovor o načinu korištenja materijala i tehnika. Slijede pitanja kreativnosti koja potiču učenike na veće razmišljanje i detaljnije uočavanje. Pitanja kreativnosti ne odnose se na traženje najboljeg rada, već govorimo o što većem broju mogućih rješenja likovnog problema. Analiza je vrlo marginalizirana zbog učestalog nedostatka vremena.⁴ Ipak, analiza učeniku predstavlja radost jer drugi učenici promatraju njegov rad, čime se usvaja atmosfera i smisao izložbe. Analizom se potiče razvoj estetike i vrednovanje prema objektivnim kriterijima. Treba izdvojiti kako je velika i komunikacijska vrijednost analize. Pri analizi vježbamo preciznu upotrebu riječi za svakodnevni govor, ponavljajući nove i stare elemente likovnog jezika. Također, vježba se i razgovor, pravilna sintaksa te jasnost rečenica i cjelokupnog izričaja, zbog čega od učenika treba tražiti da odgovaraju punim rečenicama.

Slijepi učenici uvijek trebaju sudjelovati u analiziranju. Ostale učenike treba usmjeriti da pri analizi rad opisuju što detaljnije. Pri opisivanju radova i odgovaranju na pitanja ne govoriti prebrzo i ne upotrebljavati riječi koje slijepi učenike ne mogu točno uputiti poput riječi tamo, ovdje, tu. Ako su radovi trodimenzionalni ili je na dvodimenzionalnim radovima korištena tehnika koja ostavlja trag kojeg je lako taktilno osjetiti poput debljih nanosa tempere, poticati učenika da taktilno upozna radove. Radove crtačkih tehnika slijepi učenik može upoznati preko verbalnog opisivanja drugih učenika. Također, usmjeravati slijepi učenike na pravilno izražavanje, odgovaranje na pitanja i pozorno slušanje ostalih učenika.

Izbjegavati analiziranje, a kasnije i ocjenjivanje prema ukusu učitelja ili učenika jer je

⁴ Analiza-čitanje likovnog teksta, pribavljeno 1.7.2018. s <http://likovna-kultura.ufzg.unizg.hr/miro3.htm>

previše subjektivno. Grgurić i Jakubin (1996.) navode kako ocjenjivanje treba biti objektivno, provedeno na osnovi istinskih likovnih vrijednosti, poštujući likovni izraz djeteta određene faze likovnog razvoja. „Ne treba, dakle, pitati subjektivna pitanja npr. „Koji ti se rad najviše sviđa?“, nego objektivna, npr. „Koji je bio naš današnji zadatak?“ , „ Na kojim radovima su ostvareni zadaci, a na kojima nisu?“, „Koji je rad najoriginalniji?“, „Koji najmaštovitiji?“ itd.“ (Grgurić, Jakubin 1996:140) Nažalost, u školama se događa da radovi slijepih učenika nisu „dovoljno lijepi“ za izložiti na panou u razredu ili u prostorima škole.

6. INSPIRACIJA I POTICAJ ZA LIKOVNO STVARALAŠTVO

Mnogi mogu pomisliti kako slijepi ljudi nisu povezani s likovnom umjetnošću. Naizgled kontradikcija može se razumjeti kada se shvati da samo oko 10% svih slijepih ljudi ne vidi apsolutno ništa. Većina slijepih ljudi zapravo može osjetiti neku razinu svjetla i oblika. Također, neke slijepo osobe nekad su vidjele, ali su uslijed bolesti ili ozljeda izgubile vid. Slijepi umjetnici nisu ograničeni samo na jedan materijal ili samo na stvaranje trodimenzionalnih djela. Oni mogu biti dodatni poticaj za likovno izražavanje slijepog učenika. Svaki od navedenih slikara koristi se različitim tehnikama pri stvaranju svojih djela što se može iskoristiti za nastavu likovne kulture u kojoj sudjeluju slijepi učenik.

6.1. Poznati slijepi slikari

6.1.1. *Esref Armagan*

Esref Armagan rođen je u Turskoj s jednim okom koje je bilo nerazvijeno, a drugo oko nije funkcionalno, što znači da je bio slijep od rođenja. Zbog siromaštva Armagan nije polazio redovnu školu. Sam je naučio čitati, pisati čak i crtati. Još kao dijete koristio je karton i nokte kako bi nacrtao oblike. Armagan koristi pet boja i bijelu i crnu te ih samostalno miješa. Slika uljanim bojama već više od 35 godina. Koristeći svoje prste stvara živopisna i šarena djela. U njegovim crtežima i slikama uočava se upotreba boje, sjene, perspektive, dubina. Također, može nacrtati i predmete u tri dimenzije, što je za mnoge znanstvenike neshvatljivo budući da nikad nije vidio.

Slika 18. Djelo Esrefa Armagana

6.1.2. *Jeffrey Owe Hanson*

Jeffrey Owen Hanson nagrađivani je umjetnik koji želi promijeniti svijet kroz umjetnost. Hanson je počeo gubiti vid kao dijete zbog bolesti. Samouk kao umjetnik Jeff je počeo slikati dok je prolazio kroz kemoterapije u dobi od 12 godina. Na platnu slika s izrazito debelim slojevima boje. Ističe kako stvara "strukturnu umjetnost" koja je vrlo trodimenzionalna, sretna i šarena na platnu⁶. No, ono što Hansona čini još posebnijim je to što za svaku njegovu kupljenu sliku, slika još jednu koja odlazi za dobrotvorne svrhe.

⁵ Slika 18. preuzeta 4.7.2018. s <http://esrefarmagan.com/gallery/attachment/18/>

⁶ Jeff Hanson – Owner of Jeffrey Owen Hanson, pribavljeno 5.7.2018. s <https://ideamensch.com/jeff-hanson/>

Slika 19. Djelo Jeffrey Hansona

6.1.3. *John Bramblitt*⁸

John Bramblitt živi kao vizualni umjetnik iako je slijep. Vid je izgubio 2001. kao tridesetogodišnjak. Bio je depresivan sve dok nije otkrio slikanje. Njegova su djela prodana u preko dvadeset različitih zemalja. Naučio je razlikovati različite boje osjećajući teksture prstima. Naučio je kako se slika pomoću uzdignutih linija kako bi mogao pronaći put oko platna. Svoje subjekte koje slika „vidi“ kroz dodir. Želi potaknuti ostale tako što održava govore o sebi, suočavanju s depresijom, načinu slikanja. Autor je nagrađivane knjige „Vika u mraku“. Njegove radionice jedinstvene su u umjetničkom svijetu jer obuhvaćaju razmjernost između početnika i profesionalnih umjetnika te uključuju prilagodljive tehnike za osobe s invaliditetom. John Bramblitt smatra da u svakome od nas se nalazi umjetnik, a ponekad treba samo malo pomoći to otkriti.

⁷ Slika 19. preuzeta 4.7.2018. s <https://www.jeffhansonart.com/gallery/?v=fd4c638da5f8>

⁸ The Artisti, pribavljeno 26.6.2018. s <https://bramblitt.com/pages/about-us>

Slika 20. Djelo John Bramblitta

6.1.4. Terry Hopwood Jackson

Terry Hopwood Jackson umjetnik je iz Velike Britanije koji nastavlja stvarati unatoč tome što je potpuno slijep. Na njegovoj stranici The Art Sight¹⁰ navodi se kako je stvorena da bi poticala druge potpuno ili djelomično slijepe umjetnike da nastave slikati. Namijenjena je za sve uzraste i sve stupnjeve gubitka vida. Terry stvara svoje slike najprije stvaranjem teksture s plastelinom, a zatim slika akrilnom bojom. Plastelin tretira kao skicu za razlikovanje dijelova slike. Detaljni opis tehnike i galerija Jacksonovih radova nalaze se na spomenutoj stranici.

⁹ Slika 20. preuzeta 4.7.2018. s <https://bramblitt.com/collections/limited-edition-prints>

¹⁰ Welcome to The Art Sight Home Page, pribavljeno 1.7.2018. s <http://myweb.tiscali.co.uk/theartsight/index.html>

Slika 21. Djelo Terrya Hopwooda Jacksona

¹¹ Slika 21. preuzeta 4.7.2018. s <http://myweb.tiscali.co.uk/theartsight/page22.html>

7. ZAKLJUČAK

Danas je većina slijepih učenika, koji nemaju dodatnih oštećenja, uključena u redovni sustav odgoja i obrazovanja. Osim svladavanja redovnog nastavnog gradiva, slijepim učenicima potrebna je dodatna rehabilitacija na područjima kao što su orijentacija i kretanje, prilagodba materijala. U Hrvatskoj, učenicima oštećena vida u redovnim školama rehabilitaciju pruža odjel integracije Centra za odgoj i obrazovanje „Vinko Bek“.

Kroz istraživanje u ovom diplomskom radu, nastojala sam uočiti na koji je način moguće prilagoditi nastavu likovne kulture slijepim učenicima. Na temelju pregleda dosadašnjih spoznaja o povezanosti slijepih učenika s likovnom kulturom, može se zaključiti kako likovna kultura ima veliko značenje u životima slijepih osoba i da se učiteljima treba omogućiti što više izvora ideja, metoda i aktivnosti u provedbi nastave likovne kulture sa slijepim učenicima. Slijepi učenici prolaze kroz etape razvoja likovnog izraza kao i ostala djeca. Slijepi učenici ne postižu likovno izražavanje u etapi vizualnog realizma. Prethodna etapa, etapa intelektualnog realizma najčešće se podudara s razdobljem razredne nastave i neki slijepi se izražavaju upravo u toj etapi. Slijepu učenika prvo je potrebno upoznati s prostorom jer tako stječu sigurnost za daljnje upoznavanje svijeta oko sebe i likovno izražavanje. Likovno izražavanje urođena je sposobnost koja se razvija likovnim radom. Nastava likovne kulture osigurava neposrednu vezu između učenja, radnog zadatka, fizičkog rada i najviših razina postignuća. Upravo se takva veza treba osigurati i slijepom učeniku. Radovi slijepog učenika bit će drugačiji od ostalih radova učenika u razredu jer nedostaje perspektiva, boje i šablone. Razlika je i u radovima slijepih učenika koji su slijepi od rođenja ili vrlo rane dobi i radova učenika koji su kasnije oslijepili. Treba imati na umu kako su radovi slijepih učenika rezultat posve različitog doživljaja okoline i načina učenja. Ne treba izbjegavati likovno izražavanje na plohi jer slijepi mogu crtati, samo na prilagođen način, odnosno materijalima koji ostavljaju taktilni trag. Na mnogo načina moguće je ostvariti prilagodbu slijepim učenicima u ovom području, pripremanjem papirne kaše, korištenjem gotovih elemenata, uporabom magnetnih točaka i crta na metalnoj ploči. Izrazito je važno da se slijepog učenika ne ograničava samo na jedan materijal. Glina i papirna kaša izvrsni su materijali za likovno izražavanje slijepih učenika. Likovna kultura predmet je u kojem slijepi učenik istražuje, upoznaje detaljnije svijet oko sebe i stječe veću samostalnost i sigurnost. Ne treba se ograničiti raditi s učenicima samo ono što im je poznato. Svakako je poželjno da za početak motivi budu poznati i bliski slijepom učeniku. Velikim reduciranjem gradiva i spuštanjem kriterija ocjenjivanja učenik će početi shvaćati učiteljevu nesigurnost i

sažaljevanje. Metoda ruka na ruci vrlo je poželjna metoda rada za slijepe učenike. Verbalno pratiti sve što se radi, od otvaranja prozora u učionici do objašnjavanja koraka nekog postupka. Vrlo je bitno da se učenik osjeća uključeno u svakom dijelu sata pa zato što detaljnije opisati ono što učenik nije u mogućnosti taktilno upoznati. Mnoga nastavna sredstva i pomagala poput folija za pozitivno crtanje, prilagođenog pribora za crtanje, taktilnih ilustracija i slikovnica olakšavaju izvedbu nastave likovne kulture. DiTACTA je primjer pomagala koje može uvelike pomoći pri uvođenju slijepih osoba u svijet likovne umjetnosti. Slijepog učenika moguće je ohrabriti za daljnje likovno izražavanje odlaskom u Taktilnu galeriju, Tiflološki muzej ili upoznavanjem s djelima poznatih slijepih slikara. Program likovne kulture u osnovnoj školi temelji se na procesu istraživačkoga učenja i stvaranja, a slijepi učenici mogu i jedno i drugo.

8. LITERATURA

- Centar za odgoj i obrazovanje „Vinko Bek“ (2015). *20 godina integracije djece mladih s oštećenjem vida – što, kako i zašto*. Zagreb: Slobodna Dalmacija
- Grgurić, N., Jakubin, M. (1996). *Vizualno-likovni odgoj i obrazovanje*. Zagreb: Educa
- Herzog, J. (2016). *Likovna kultura u razrednoj nastavi s aspekta prilagođavanja učenika s poteškoćama u razvoju*, pribavljeno 20.3.2018 s <https://hrcak.srce.hr/177054>
- Karlavaris, B. (1991). *Metodika likovnog odgoja 1*. Rijeka : Hofbauer p.o.
- Krampač-Grljušić, A. (2017). *Učenici s teškoćama u redovitom školskom sustavu*. Zagreb: Školska knjiga
- Krampač-Grljušić, A., Marinić, I. (2007). *Posebno dijete*. Osijek: Grafika
- Milković, J., Šupe, T. (2013). *Praktične aktivnosti za rad s djecom oštećena vida*. Zagreb: Hrvatski savez slijepih
- Parlov, T. (2015). *Upute za rad s učenicima s oštećenjem vida na području likovnog stvaralaštva*. Zagreb: Slobodna Dalmacija
- Roca, J. (1979). *Likovni odgoj u osnovnoj školi*. Zagreb: Školska knjiga
- Stančić, V. (1991). *Oštećenje vida– biopsihosocijalni aspekti*. Zagreb: Školska knjiga
- Varljen-Herceg, L. Rončević, A., Karlavaris, B. (2010). *Metodika likovne kulture djece rane i predškolske dobi*. Zagreb: Alfa, Rijeka: Sveučilište u Rijeci
- Zrilić, S. (2011). *Djeca s posebnim potrebama u vrtiću i nižim razredima osnovne škole*. Zadar: Sveučilište u Zadru

Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa. (2006). *Nastavni plan i program za osnovnu školu*. Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa.

Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa. (2011). *Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje*. Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa.

Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa. (2015). *Pravilnik o osnovnoškolskom i srednjoškolskom odgoju i obrazovanju učenika s teškoćama u razvoju*. Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa

Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa. (2012). *Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi*. Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa

9. PRILOZI

Prilog 1. Suglasnost roditelja

Poštovani !

Za potrebe diplomskog rada provodim istraživanje na temu **Prilagodba razredne nastave likovne kulture slijepim učenicima**. Cilj je istražiti i navesti primjere prilagodbe nastave likovne kulture slijepim učenicima od 1. do 4. razreda osnovne škole.

Kako bih što kvalitetnije pristupila izradi diplomskog rada, molim Vas da mi izađete ususret i odobrite fotografiranje postupaka izrade i same radove uz navođenje imena i godina. Ni u jednom trenutku na fotografijama neće biti vidljivo lice djeteta.

Ukoliko imate ikakva pitanja možete me kontaktirati.
Srdačno zahvaljujem!

SUGLASNOST RODITELJA/ SKRBNIKA

za sudjelovanje učenika u istraživanju u okviru izrade diplomskog rada

Detalji o istraživaču :

Dunja Blažević

studentica 5.godina Učiteljskog studija na Fakultetu za odgojne i obrazovne znanosti

Broj telefona: 091 9475597

E-mail adresa: dunja1012@gmail.com

Ime i prezime roditelja/skrbnika : _____

Upoznat sam s ciljem istraživanja koje će se provoditi i suglasan da moje dijete

(ime i prezime učenika)

sudjeluje u istraživanju u okviru izrade diplomskog rada Dunje Blažević.

Dana, _____ 2018.

Potpis roditelja/skrbnika
